

Aarhus Teater Store Scene

Tartuffe

»Kabalen« og komedien

Nogle betragninger over forholdene og omstændighederne omkring ur-premieren på »Tartuffe« – for 311 år siden, af Peter Bork

Premieren på Tartuffe i maj måned 1664, ved Ludvig d. XIV's hof i Versailles blev startskuddet til den voldsomste og bitreste strid i Molières teaterliv.

Molières skånselsløse afsløring af den religiøse hykler nedkaldte en sand syndflod af forbandelser over hans arme hoved.

F. eks. kaldte sognepræsten i St.-Barthélemy ham for »et menneske, eller rettere en dæmon i menneskeskikkelse, det mest ryggesløse væsen og den største libertiner, der nogensinde« have levet, og mente at Molière skulle »brændes på bålet, som en forsmag på Helvedets flammer«. En trussel, der ikke var uden konkret indhold.

Kun ca. 2 år tidligere var en ung jurist blevet brændt på bålet, efter at have fået begge sine hænder hugget af, for at have skrevet nogle vers, der – selvom de ikke kunne siges at være ugudelige – dog havde manglet den fornødne respekt for Jomfru Maria.

Dette kunne måske give en fornemmelse af den atmosfære, hvor i Tartuffe blev en gnist, der tændte en brand af uhørt voldsomhed og hadskhed.

For at forstå, hvad der skete, og for at forstå de omstændigheder, der gjorde hele affæren mulig, må vi se på udviklingen i det franske samfund fra begyndelsen af 1500-tallet og op til det tidspunkt, hvor gnisten tændte.

Denne periode var kendetegnet ved feudalismens tilbagegang til fordel for den spirende kapitalisme.

Det gamle feudalistiske samfund bestod af en hel række små autonome fyrstedømmer, med egne love og indbyrdes adskilt af told- og afgiftgrænser.

Denne samfundsstruktur blev meget snart til et snærende bånd for den fremvoksende kapitalisme, der havde brug for større enheder og markeder – præcis som grænserne idag imellem nationalstaterne er blevet til snærende bånd for den fremvoksende monopolkapitalisme.

Ligesom tendensen i dag går mod større markedsdannelse – tænk bare på EF – gik udviklingen i datidens Frankrig i samme retning, idet de små autonome fyrstedømmer forsvandt til fordel for den store centralt styrede nationalstat, som vi kender i dag.

Denne udvikling blev gennemført af det stedse stærkere enevældige styre. Datidens finansministre – fra Sully over Richilieu til Colbert – gjorde alt hvad de formåede for at hjælpe kapitalismen på benene. Dette skete ved at støtte handel og industri via statslige subsidier og billige lån, ved at nedbryde de interne toldmure og opbygge beskyttelses-toldmure ud mod omverdenen. Merkantilismen og dermed den protektionistiske handelspolitik var under fuld ud-

vikling. Endvidere skete der en voldsom udbygning af handelsflåden, vejnettet, kanalsystemet osv., alt sammen for at lette, støtte og afhjælpe det stigende behov for samfærdsel og kommunikation.

Også hær og flåde blev voldsomt udbygget, dels naturligvis for at beskytte den spirende kapitalismes interesser, men sandelig også for at kunne erobre nye markeder.

Canada, Madagaskar, Vest-Afrika og Bag-Indien bliver erobret i denne periode. Det er i disse år grundlaget bliver lagt for de utallige befrielseskrigene i tidligere koloniområder, vi kender fra den nyeste tid.

Nu kan man naturligvis spørge sig selv: Hvad har religionen med alt dette at gøre?

En hel del viser det sig, men for at forstå det må vi gå lidt tilbage i tiden igen.

I 1516 får Frans d. I anerkendt, at han er overhovedet for den katolske kirke i Frankrig.

Han lagde dermed grunden til et gensidigt afhængighedsforhold mellem krone og kirke. Kirken blev naturligvis afhængig af kronen, men kronen var også afhængig af kirken, på grund af dens kolossale økonomiske magt, og på grund af dens magt og indflydelse over sjælene. Således baserede de hver for sig deres magt på den andens styrke, og var derfor hver for sig underkastet den andens vilje.

Fra midten af 1500-tallet blev truslen fra den protestantiske reformation så stor, at selv de to store rivaliserende katolske magter i Frankrig og Spanien sluttede fred med hinanden for at kunne danne fælles front imod den.

Den udgave af protestantismen, der vandt fodfæste i Frankrig var Calvinismen, hvis tilhængere her bliver kaldt Hugenotterne.

Hvori lå truslen fra disse reformerte nu mod den daværende stat: enevælden af Guds nåde? Ja, den lå bl. a. i at Hugenotterne krævede en adskillelse mellem stat og kirke. Samtidig krævede de, at mennesket skulle have ret til selv at vælge sin øvrighed og hævdede, at dette var et umisteligt gode givet af Gud.

Man kan i disse krav se en begyndelse til en del af de elementer, der bliver bærende i det borgerlige demokrati, men i hvert fald udgør disse krav en oplagt trussel mod den enevældige magt.

Men statens indstilling til disse Hugenotter var mere kompliceret end som så. For Hugenotterne blev i høj grad de bærende elementer i den spirende kapitalistiske udvikling.

Den calvinistiske religion accepterede – i modsætning til den katolske – rentetægning og erhvervelse af jordisk gods. Samtidig stillede Hugenotterne strenge moralske og etiske krav til sig selv. Krav om flid, sparsommelighed osv. –

*Herover: Aksel Erhardtsen (Orgon) og kammerpigen Dorine (Birte Fynne).
Til v.: Ilse Rande (Mariane) og Lars Junggreen (Valère)*

med andre ord krav om opfyldelse af alt det vi i dag kender som »de gode gamle borgerlige dyder«.

Alt dette medvirke til, at Hugenotterne blev de førende handels- og industrifolk i datidens Frankrig, og dermed blev de så at sige ryggraden i den samfundsstruktur, som det enevældige styre forsøgte at etablere.

Dette at Hugenotterne både var basis for den nye samfundsstruktur, og samtidig en trussel mod de bestående magtforhold, forklarer den vaklende kurs, der fra statens side blev ført over for dem. De blev snart akcepteret og støttet og snart forfulgt og efterstræbt.

Nu var Hugenotterne imidlertid ikke så politisk farlige, at det helt kan forklare det omfang, som forfølgelserne af dem fik.

For at forstå hvordan forfølgelserne kunne gå så vidt, at de blev medvirkende årsag til at Frankrig brød økonomisk sammen i slutningen af Ludvig d. XIV's regeringsperiode, må man indregne den katolske kirke.

Denne var naturligvis entydig modstander af disse reformerte, som den var det overfor alle de reformerte bevægelser i Europa i denne periode, der satte et spørgsmålstegn ved pavestolens ufejlbarlighed.

Herover: Birte Fynne (Dorine) med Tartuffe (Erno Müller)

Herunder: Pernelle og sønnen Orgon (Bodil Lindorff og Aksel Erhardtson)

Men udover at påvirke staten til at forfølge kætterne, førte reformationen også til en indre omvæltning i den katolske kirke.

I 1542 indførtes Inkvisitionen, og der genop-sattes strenge krav om ubetinget lydighed overfor kirken, krav om et normalt levned, diciplin osv. (Den katolske kirke var efterhånden blevet noget anløben i moralsk henseende). Alt-sammen forsøg på at genvinde de frafaldne om ikke med det gode, så med det onde.

En af de mest fremtrædende grupper i denne moralske oprustning var netop det hemmelige selskab ved navn »*Det hellige sakramentes broderskab*« eller »*Kabalen*«, som reagerede så voldsomt mod Tartuffe.

Den katolske kirke forsøgte at vinde kontrol over den enkelte franskmands liv i alle dens ytringer, helt ud til de mest intime og private detaljer; forsøgte at underordne franskmændenes liv under den katolske kirkes regoristiske regler.

Lige så meget som Tartuffe var et angreb på den religiøse hykler, var den et angreb på en kirke, der i stadigt stigende omfang greb ind i det private område for at sætte regler og kontrollere, symboliseret ved Tartuffes indtrængen

i Orgons privathjem, og indblanding i famili-ens privatliv og private forhold.

Den skitse jeg her har forsøgt at tegne, tror jeg kan være med til at vise lidt om hvilke kolos-sale kræfter, der blev udfordret ved opførelsen af *Tartuffe*, og dermed noget om, hvorfor Tartuffe kom til at skabe et sådant røre.

Tartuffe

Komedie i fem akter af Molière

Oversættelse	Frank Jæger
Iscenesættelse	Bertil Lundén
Scenografi	Lars Juhl

MEDVIRKENDE:

Forspillet:

Arlecchino	Lars Junggreen
En historiker	Peter Bork
Molière	Aksel Erhardtsen

Komedien:

Madame Pernelle	Bodil Lindorff
Orgon, hendes søn	Aksel Erhardtsen
Elmire, Orgons kone	Tove Wisborg
Damis, Orgons søn	Peter Bork
Mariane, Orgons datter	Ilse Rande
Valére, Marianes elskede	Lars Junggreen
Cléante, Orgons svoger	Jørgen Fønss
Tartuffe	Erno Müller
Dorine, Marianes kammerpige	Birte Fynne
Hr. Loyal	Børge Hilbert
En politiofficer	Ole Wisborg
Flipote, madame Pernelles kammerpige	Susanne Breuning

Pause efter 3. akt.

Spilletid: ca. 2 timer og 10 min.

Regi: John Lindskov – Jens-Jørn Spottag
Suffli: Ingrid Gottschalck

Scenemester: Kai Johansen
Malersal under ledelse af Jens-Anker Olsen
Skræddersal under ledelse af
Hanne Gissel og Stanley Pedersen
Lydteknik: Jens Ravn
Teaterfrisør: Else Aarup
Rekvisitør: Frede Sørensen
Belysningsmester: Niels Emil Larsen
Overregissør: Jørn Walsøe

Aarhus Teater, sæson 1975/76
Premiere: 11. oktober 1975
Teaterchef: Henrik Bering Liisberg
Teatersekretær: Jacob Kielland

Programredaktion: Bent Frandsen
Forside og plakat: Finn Skødt
Foto fra prøverne: Rolf Linder
Sats og tryk: Kannike Tryk A/S

Om Molière som dramatiker

Molière er ikke gjort af samme stof som skrivebordsdramatikerne *Corneille* og *Racine*, og man kan godt forstå, at der aldrig blev tale om noget egentligt venskab mellem dem og ham. Han oplever teatret som et eventyr, hvor dekorationen – plantet halvvejs mellem det pittoreske og surrealistiske – bader i kærrernes, optogenes og spillepladsernes poesi, sådan som Callot og Waël har skildret det i deres allegoriske fremstilling af teatret.

Eventyret udfolder sig i folkets skød rundt om i provinserne, i talløse landsbyer, købstæder og byer, hvor skuespillerne lokker de skjulte hemmeligheder frem og vækker de gamle drømme til live. Kærrerne ryster afsted i vejenes hjulspor, skridt for skridt, trukket af udsultede forspand. Og ad de hægede og hjem søgte veje føres de til ukendte byer, hvor de enten bliver hilst velkommen eller spyttet på ...

Instinktivt finder Molière frem til en patos, der er mere nærværende og mere direkte end den i de skæbnesvangre tragedier. Det er menneskers daglige forrædderi, han beskriver, deres evindelige og småtskårne forsyndelser, som ansporer hans kunstneriske temperament og skarpe vid. Han holder af menneskelig ligefremhed.

Denne søn af det bedre borgerkab og enevældens tro tjener blev hele tiden tvunget til at sætte spørgsmålstejn ved den storslåethed og det hykleri, som hans samtid byggede på. Mellem det borgerlige hjem og hoffet i Versailles lå kabaretten *Croix Blanche*, hvor han mødte sine venner, libertinerne og fritænkerne. Den dag kom, hvor Molière, der med sit arbejde, sit ry og sine værker var mere udsat end alle andre, træt og syg trak sig tilbage for kun at tjene kongen, som han lige til det sidste ikke kunne undvære ...

Molière om at more

Jeg finder det langt nemmere at gøre sig til af store følelser, lade hånt om lykken på vers, anklage skæbnen og krænke guderne, end at indlade sig taktfuldt på folks komiske sider og på en underholdende måde gengive de almindeligste fejl på scenen.

– Det er nu en ejendommelig beskæftigelse at få pæne mennesker til at le.

Molière om kritikken

I er nogle latterlige mennesker, I som gør de uvidende forlegne og evig og altid forvirrer os med jeres regler. Når man hører jer tale skulle man tro, at disse regler for kunsten er det største mysterium i verden, og så er det ikke andet end nogle enkle betragtninger som den sunde fornøft har gjort over, hvad der kunne berøve én fornøjelsen ved denne form for digtning. Og den samme sunde fornøft, som engang gjorde disse iagttagelser, kan uden videre gøre dem hver eneste dag uden brug af *Horats* og *Aristoteles* ...

Jeg kunne godt tænke mig at vide, om ikke den fornemmeste af alle regler er at underholde, og om et stykke, der opfylder denne hensigt ikke har fulgt den rette vej ... For når alt kommer til alt, hvis de stykker som følger reglerne ikke er underholdende, og de som ikke er underholdende har fulgt reglerne, så må der nødvendigvis være noget galt med reglerne.

Molière om publikum

Publikum er den eneste dommer ... Jeg finder det lige så vanskeligt at gå imod et værk som publikum bifalder, som det er at forsvare et, de fordømmer ... Skønt mine ziirlige damer fik den dårligst tænkelige omtale inden de blev opført, så må jeg nu alligevel tro, at de har haft nogen værdi, når så mange mennesker tilsammen har sagt noget godt om dem ... I begyndelsen var der mange, der vendte sig mod min komedie; men latteren var med den, og alt det ufordelagtige, der blev sagt om den, kunne ikke forhindre, at den blev en succes, som jeg er tilfreds med ... Vil man påstå, at et helt publikum tager fejl, og at man ikke hver især skulle være i stand til at vurdere hvad man finder underholdende? ... Lad os blæse på deres nedrige anstrengelser for at gøre sig til herrer over publikums smag og ikke forlange mere af komedien, end den umiddelbare virkning den har på os. Lad os være uforbeholdne overfor de ting, som griber os om hjertet, og ikke lede efter ræsonnementer, der forhindrer os i at nyde dem.

De er altså en af disse herrer, som ikke vil gå med til, at folk i parterret skulle være i besiddelse af sund fornuft, og ville blive ilde til mode ved at le over det samme som de, om det så var noget af det morsomste, man kunne tænke sig? ... Betænk, at den sunde fornuft ikke har nogen fast plads i teatret, at forskellen mellem en halv louis d'or og 15 sols ikke har noget med den gode smag at gøre, at folk kan fælde en forkert dom stående såvel som siddende; og endelig er jeg stort set nok så stolt af parterrets bifald, fordi der er adskillige dér, som er i stand til at bedømme et stykke i forhold til regler, og fordi de øvrige fælder deres domme på den eneste rigtige måde, nemlig ved at lade sig gribe af tingene og ikke have blinde fordomme, være påtaget overbærende eller latterligt kræsen.

Citaterne er hentet fra Alfred Simons bog »Molière par lui-même« (Molière om sig selv).

Oversættelse: Jannike Brandt

Herover: Tartuffe (Erno Müller) lægger an på husets frue Elmire (Tove Wisborg).

Modsatte side: Cléante (Jørgen Fønss) og Orgon (Aksel Erhardtsen).

Bagsiden: Aksel Erhardtsen og Erno Müller som Orgon og Tartuffe

Note: Molière – aftenens forfatter – hed egentlig Jean Baptiste Poquelin. Han levede fra 1622–1673. Forlod juridiske studier for at blive skuespiller i 1642. Blev senere leder af den trup, han tilhørte. Molières første skuespil kom frem i 1655. 32 komedier og skuespil fra hans hånd er bevaret for eftertiden. De mest kendte og spillede foruden aftenens forestilling er: »Den gerrige« (Aarhus Teater 68/69), »Fruentimmerskolens«, »Don Juan«, »Den indbildt syge«, »Misanthropen«, »Scapings Gavyvestreger«, »Den fine mand« (Aarhus Teater 66/67), »Georges Dandin« og »De ziirlige damer«.

